

8. Fairclough N. Critical Discourse Analysis. – Longman, 1995.
9. Accelerated Commercial Release Operations Support System.
10. Special Commercial Fraud Information Bulletin. October – 1995. 19 pages.
11. RESTRICTED – INTELLIGENCE. APRIL, 99.
12. www.hmrc.gsi.gov.uk
13. COUNCIL REGULATION (EEC) No 2913/92 of 12 October 1992 establishing the Community Customs Code.
14. www.worldbank.org

SUMMARY

This paper deals with lexical units in Customs Discourse. The research is made on English linguistic material. Lexical level of Customs Discourse is analyzed, in which all the professional lexics divided into typical groups.

Тетяна Лугова

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ШКОЛА УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА І М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ

Стаття присвячена вивченню особливостей розвитку українського літературознавства від періоду становлення української науки про літературу до початку ХХ століття, зосереджуючись, головним чином, на історико-літературних працях представників культурно-історичної школи, що домінувала у вітчизняному літературознавстві протягом тривалого часу. Аналізуються перші спроби написання вітчизняних історико-літературознавчих досліджень, що мають концептуальний характер, та їхній вплив на погляди українських учених першої третини ХХ століття, зокрема М. С. Грушевського.

Українське літературознавство починало створювати свою міцну теоретичну базу в другій половині ХІХ століття. Це був складний період теоретичних пошуків, зародження й функціонування різних концепцій, що разом викристалізували принципи, критерії та методологію тоді ще молодій науки про літературу.

Дослідники національної літератури, кожен, залежно від індивідуальних особливостей, специфіки сприйняття й оцінювання літературних текстів та історико-літературного контексту певної доби, вдавалися до спроб теоретичного узагальнення досвіду історичного розвитку української літератури. У працях українських літературознавців намічалися тенденції теоретичного осмислення суті цих методів, їх евристичних можливостей, умов ефективного використання, але більшою мірою цей процес виявився на початку ХХ століття. У другій же половині ХІХ століття він тільки набрав обертів, синтезуючи й упорядковуючи ті теоретико-літературні знання, на які спиралися дослідники літератури в процесі її вивчення.

Українські літературознавці й фольклористи в цей час почали усвідомлювати, що як ніколи назріла потреба у ґрунтовному дослідженні національного літературного процесу в усьому його розмаїтті та неповторності. Можна стверджувати, що вирішальним поштовхом до цього послужив відомий заклик німецького філософа-просвітителя Й.-Г. Гердера, проголошений ним ще у другій половині ХVІІІ століття, щодо вивчення національних літератур. А найголовніше те, як зазначає С.В.

Тураєв, що “навіть за неповних та уривчастих знань національної літератури минулого Гердер намагається утвердити її самобутність в колі інших європейських літератур” [11, с. 51].

Мета статті – проаналізувати літературознавчі праці представників культурно-історичної школи, що відображають їхні головні концептуальні положення щодо розвитку українського літературного процесу; співставити ці положення з концепцією літературного розвитку М.С.Грушевського.

В українському літературознавстві виникають школи, зокрема філологічна, культурно-історична, психологічна, біографічна, соціологічна тощо. З’являються перші спроби наукового осмислення літературного поступу. В першій третині – другій половині XIX століття з’являються праці літературно-критичного характеру М. Максимовича (його “Предисловіє” до “Малороссийских песен”, 1827; “Обозрение русской словесности за 1830 год”, 1831; “Історія давньої руської словесності”, 1839), М. Костомарова (“Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке”, 1843), Я. Головацького (“Три вступні виклади про руську словесність”, 1849), трохи пізніше О. Потебні (“Мысль и язык”, 1862), М. Драгоманова (“Література російська, великоруська, українська і галицька”, 1873), М. Дашкевича (“Постепенное развитие науки истории литературы...”, 1877), М. Петрова (“Очерки истории украинской литературы XIX века”, 1884), О. Огоновського (“Історія літератури руської”, 1887) та ін. Ці праці були результатом наукових пошуків в українському літературознавстві і, за справедливим твердженням М. Гнатюка, “заклали наукові основи літературознавства в Україні” [2, с. 15].

Отже, спробуємо проаналізувати деякі з літературознавчих праць названих авторів, які носять концептуальний характер, і які, безсумнівно, мали вплив на розвиток української науки про літературу і формування М.С.Грушевського-літературознавця. Вважаємо необхідним зупинитися на тих, які реалізують методологічні підходи культурно-історичної школи: М. Максимовича, М. Костомарова, М. Драгоманова. Хоча, справедливим буде зазначити, що М.С.Грушевський у своєму літературознавчому дослідженні з історії літератури дає всебічний огляд сформованих у світовій практиці літературно-мистецьких шкіл і методів, а також літературно-критичних розвідок як зарубіжних, так і названих вище вітчизняних літературознавців.

Перший етап розвитку українського літературознавства представлений працями таких вчених, як М. Максимович, М. Костомаров, О. Бодянський. Їх поява пов’язана із зародженням культурно-історичної школи, в межах якої відбувається становлення методологічних засад українського літературознавства впродовж XIX століття. Це, насамперед, стосується досліджень у галузі літературознавства М. Максимовича та М. Костомарова. У своїх дослідженнях вони висунули концептуальні ідеї щодо вивчення фольклору і літератури, які послужили основоположними принципами як української культурно-історичної школи, так і розвитку української науки про літературу не тільки протягом усього XIX століття, а й у XX столітті. Проаналізуємо їх основні ідеї.

Отже, першопрохідцем у дослідженні історії літератури став професор Київського університету М. Максимович. Він, за твердженням М.С.Грушевського, одним із перших “звернув

особливу увагу на стару словесність” [4, с. 47]. Свою увагу вчений зосередив на дослідженні народних пісень і дум, а також давнього періоду розвитку літератури, кульмінацією чого є студії “Слова о полку Ігоревім”. М. Максимович опублікував ряд цікавих статей про цю пам’ятку в 1836-1837 роках, а невдовзі, у 1839 році опублікував “Історію давньої руської словесності”, “від якої веде свою історію наша дисципліна” [4, с. 47], як зазначає М.С.Грушевський.

Вже у “Передмові” автор окреслив головні підходи дослідження рідної словесності (в значенні “літератури” за М.С. Грушевським), які стануть базою для його методології і концептуальних засад, а також певною мірою орієнтирами для майбутніх дослідників на ниві літературознавства, зокрема і М.С. Грушевського. М. Максимович зазначає, що настав час, коли “пізнають істинну ціну народності” [10, с. 339]. А народність, на його думку, якраз і виражається у пісні. Подібну думку висловлював і М.В. Гоголь, який порівнював пісні із надгроб’ям минулого і називав “живим, промовистим літописом, що свідчить про минуле” [3, с. 235].

Відтак, вже у своїх “Малоросійських піснях” учений намагався, за твердженням Я. Гарасима, продемонструвати “кавзальність явищ словесності ментальністю їх творця й носія, сформованою у свою чергу умовами сучасного його середовища й історичного буття” [1, с. 28]. А це суто тенівський принцип історизму, що базується на єдності раси, середовища та моменту, покладений в основу культурно-історичної школи. Отже, цілком правомірною видається думка Я. Гарасима про те, що “Передмова” написана за всіма критеріями культурно-історичних дослідів і може вважатися методологічною національною базою моделі української культурно-історичної школи. Особливої ваги у фольклористичних дослідженнях М.Максимовича, на нашу думку, має визначення ученим специфіки власне української літератури. Дослідник підкреслював існування усної й писемної словесності як паралельних. Саме такий підхід візьме за основу в своєму дослідженні історії української літератури М.С.Грушевський.

Спроба ж М. Максимовича написати історію давньоруської словесності (літератури) була оцінена М.С. Грушевським як не дуже вдала. Більшу частину книги становив бібліографічний огляд джерел і літератури, меншу – “перегляд письменників XI – XIII вв., головно на підставі праць Євгенія” [4, с. 47]. М.С.Грушевський вбачав у такому методологічному підході до написання історії літератури відверту слабкість і недоцільність. Але найбільше нарікав на відсутність аргументованого визначення предмету і завдань нової дисципліни. Це він вважав найголовнішим, оскільки тогочасні критики зовсім не звертали уваги на пам’ятки давньої літератури і наполягали, що “стара писемність мусить зостатись уділом бібліографів і антикварів” [4, с. 47]. Та все ж таки вже сама поява історії давньоруської літератури, яку М. Максимович відносив до надбання “малоросів” (українців) і тим самим спростовував теорію Погодіна, “виводячи” українську мову й літератури з часів Київської Русі й раніше, свідчила про визрівання тих концептуальних методологічних засад створення історії літератури, що найповніше виявляться у працях С. Єфремова, М.Возняка, М.Гнатишака, М. Грушевського, Д. Чижевського.

Концептуальні засади М. Костомарова теж мають важливе значення для формування М.С. Грушевського-літературознавця. Єднає цих двох науковців уже той факт, що обидва були видатними істориками; по-друге, обидва упродовж свого життя відстоювали право української мови й літератури на визнання. Сучасний дослідник творчості М. Костомарова Ю.А.Пінчук зазначає, що саме ця тема була для вченого визначальною і “пронизує всю науково-публіцистичну і полемічну діяльність” [9, с. 136]. У фундаментальній праці “Об историческом значении русской народной поэзии” з’ясовується специфіка фольклору. Автор зазначав, що народна поезія давно вже була близька його серцю, і тому він має намір “вивчити історію народних пам’ятників і познайомитися з народом, його переказами, звичаями та способом вираження думок і почуттів” [6, с. 113]. М. Костомаров дав теоретичне обґрунтування природи фольклорного і міфічного символу і визначив місце української пісні з погляду багатства поетичної символіки в ній. Висновки вченого сприяли становленню культурно-історичної школи літературознавства.

У 1843 році в альманасі “Молодик” з’являється його “Огляд творів, писаних малоросійською мовою”. Ця праця вченого, яка репрезентувала один із перших історико-літературних оглядів української літератури нового часу, становить для нас інтерес щодо спроб побудови авторської концепції історії літератури. За визначенням М.К. Наєнка, “Огляд” М. Костомарова “був першим науковим узагальненням ідейно-естетичних принципів нової української літератури, яка в першій половині ХІХ століття пов’язала свою долю з духовністю свого народу і цим самим влилася в сім’ю європейських літератур” [8, с. 61]. Аналізуючи україномовні твори, М. Костомаров намагається ввести їх у європейський контекст і визначити їхнє місце в історії багатовікової української культури. Погоджуємося із висновками М.Гнатюка, який стверджує, що це дало можливість авторові “показати тяглість традицій української літератури Київської Русі, що продовжувалась у сучасних українських письменників: І. Котляревського, Г. Квітки-Основ’яненка, Є.Гребінки, Л. Боровиковського, зрештою молодого тоді Т.Шевченка” [2, с. 33]. Особливе місце у своїй концепції М. Костомаров відводить ідеї народності. Відзначаючи значення “Енеїди” І Котляревського, дослідник стверджував, що це справді народний твір, оскільки в ньому зображена справжня картина українського життя і твір сповнений українського гумору та колориту. Не останнє значення у творі мала й народна мова. Тому вчений заперечував думку про те, що “Енеїда” є пародією на поему Вергілія, і розглядав її як справжнє явище духовності українського народу. Характеризуючи творчість Т. Шевченка на основі першого видання “Кобзаря” у 1840 році, М. Костомаров також наголошував, що в ній теж народна стихія цілком підпорядкована його надзвичайному таланту. Концептуальним у методологічному плані стало намагання вченого простежити український літературний процес як зміну естетичних концепцій та літературних напрямів, що стало початком, на думку М. Гнатюка, “конкретно історичного підходу до характеристики й оцінки літературних явищ та всього процесу” [2, с. 33].

М. Драгоманов також належить до тих вчених, концептуальні ідеї яких не тільки сприяли розвитку українського літературознавства й створювали ґрунт для жвавих дискусій, а, отже, й пошуку найбільш оптимальних шляхів розвитку української наукової критики. Його погляди,

зокрема на характер розвитку українського літературного процесу, викликали суперечливі відгуки сучасників: від захоплення до повного заперечення. М. Драгоманова можна вважати найпослідовнішим прихильником порівняльно-історичної методології, який разом із О.Котляревським вніс до наукового інструментарію культурно-історичної школи принцип порівняльного вивчення, особливо в галузі фольклористики. Досліджуючи окремі зразки фольклорних творів, М. Драгоманов визначав значно більшу кількість впливів на український фольклор. Учений обґрунтовує, що цей вплив іде і від західноєвропейських сусідів (поляків, словаків, французів, німців), і росіян (з Дону та Сибіру), і від південної Азії, Кавказу, Персії, Індії тощо. М. Драгоманов відзначав безліч впливів, за якими українського, індивідуального зберігалось все менше. Висновок із таких спостережень, як зазначає М. Наєнко, був не дуже втішний, але він “повинен був ще більше активізувати наукові пошуки, щоб те власне українське у фольклорі все-таки знайти” [8, с. 93]. Одним із таких активних дослідників і стане М.С.Грушевський.

Особливий інтерес у контексті формування вченим концептуальних основ бачення українського літературного процесу становлять літературознавчі дослідження М. Драгоманова. У зв'язку із цим заслуговує на увагу одна з його літературно-критичних праць – “Література російська, великоруська, українська і галицька” (1873). Одразу зауважимо, що як історик М. Драгоманов відстоював суспільні ідеї і ставив перед літературою, як зазначає сучасна дослідниця О. Куца, “насамперед соціальні завдання, сформулювавши чіткі вимоги сприяти людському прогресові, бути засобом пізнання й організації життя” [7, с. 57]. Метою свого дослідження він вважав: “критично переглянути всю тодішню українофільську народовську ортодоксію, <...> дати нарис реалістично-прогресивного українства і панруськості зовсім на інших підставах” [5, с. 16]. Такими підставами були спроби наблизити українську літературу до російської, тим самим уперше науково обґрунтувавши її самобутність і водночас тісний зв'язок обох літератур. Автор був переконаний, що українська література завжди йде однією дорогою з російською, а її майбутнє бачив лише у дотримуванні такого шляху розвитку. Втім, як зазначають сучасні дослідники, для поглядів М. Драгоманова була характерна певна суперечливість. М. Гнатюк цілком слушно пояснює її характером суспільно-політичних переконань, зокрема усвідомлення ученим “нереальності й неприйнятності політики, спрямованої на здобуття політичної самостійності України” [2, с. 57]. Очевидно, цим можна пояснити визначення М. Драгомановим місця української літератури лише в “общеруському” контексті й її призначення як літератури переважно “для домашнього вжитку”. Відтак, огляд літературного процесу часто зводився до політичних акцентів, зокрема і у порушеному вченим питанні про народність літератури, в межах якої він аналізує творчість українських письменників, зокрема нової доби (XIX століття).

Отже, підготовлений ще у XVIII столітті сплеск європейського літературознавства ознаменував собою перехід до нових літературознавчих уявлень. Розуміння необхідності узагальнення результатів минулої історії, які до того часу існували лише розрізнено і безсистемно, й одночасно усвідомлення їх необхідності та внутрішньої єдності стали ґрунтом для перших спроб

історико-літературних узагальнень, побудови перших західноєвропейських історій літератур, а водночас і появи перших історико-літературних досліджень у вітчизняному літературознавстві. Процес визрівання ідей історизму в 30-40-х роках XIX століття у літературознавстві Східної Європи та усвідомлення себе письменниками як виразниками суспільно-історичної свідомості створили основу, на якій формувалася культурно-історична школа, а водночас з'являлися перші історико-літературні дослідження, спроби побудови авторських концепцій. В українському літературознавстві – це праці визначних представників цієї школи М.Максимовича, М. Костомарова, М. Драгоманова, які справили великий вплив на створення історій літератур першої третини XX століття (С.Єфремов, М. Возняк, М.Грушевський). Авторські концепції цих учених перебувають під могутнім впливом культурно-історичної школи літературознавства, яка поклала початок нагромадженню історико-культурного матеріалу, науковому джерелознавству, історико-генетичному підходу та створенню нових історій національних літератур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарасим Я. Культурно-історична школа в українській фольклористиці. – Львів: Львівський держ. унів-т ім. І.Я. Франка, 1999. – 144 с.
2. Гнатюк М.І. Літературознавчі концепції в Україні II пол. XIX – початку XX ст. – Львів: Вид-во Львівськ. нац. універс. ім. І.Франка, 2002. – 208 с.
3. Гоголь Н. О Малороссийских песнях // Народное образование. – 2002. – №2. – С. 235-238.
4. Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – Т.1 / Упоряд. В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко; Приміт. Л.Ф. Дунаєвської. – К.: Либідь, 1993. – 392 с.
5. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці: У 2-х тт. / Редк. О.І. Дей та ін. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1970. – 533 с.
6. Костомаров Н.И. Автобиография. – К.: Наукова думка, 1992. – 365с.
7. Куца О. Михайло Драгоманов і розвиток української літератури у II половині XIX століття. – Тернопіль: Посібники і підручники, 1995. – 224 с.
8. Наєнко М.К. Історія українського літературознавства: Підручник. – К.: Академія, 2003. – 360 с.
9. Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров. – К.: Наукова думка, 1992. – 232 с.
10. Предисловие к “Малоросійским песням” / Фризман Л.Г., Лахно С.М. М.Максимович – літератор. – Х.: Изд-во ХНАДУ, 2003. – С. 339-349.
11. Тураев С.В. Гете и формирование концепции мировой литературы. – М.: Наука, 1989. – 267 с.

SUMMARY

The article is devoted to the investigation of peculiarities of development of Ukrainian Literary Studies from the moment of foundation of Ukrainian science of Literary Studies to the beginning of XXth century. The author concentrates on the historical-literary works of members of cultural-historical school, which has been dominated for a long time. Therefore the first attempts of writing the History of literature that have conceptual character are analyzed as well as their influence on the views of Ukrainian scientists of the first quarter of XXth century, M.S.Grushevsky in particularly.

Юлія Мельнікова

ХУДОЖНІЙ ЧАСОПРОСТІР РОМАНУ «QUID EST VERITAS?» («ЩО Є ІСТИНА?») НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВИ

У статті зосереджується увага на різноманітних аспектах проблеми часопростору в художній літературі, зокрема, роману Наталени Королеви «Quid est Veritas?» («Що є істина?»).